

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2019. GODINI

Arheologija u Srbiji
Projekti Arheološkog instituta u 2019. godini

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2019. GODINI

Urednici
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Beograd 2021

Izdavač:
Arheološki institut
Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd
www.ai.ac.rs

Za izdavača:
Miomir Korać

Urednici:
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Priprema:
Arheološki institut

Elektronsko izdanje
ISBN 978-86-6439-061-3

SADRŽAJ

- 13 Redakcija, *Uvod*
- Arheološka iskopavanja i rekognosciranja***
- 23 Dušan Borić, Dragana Antonović, *Istraživanje praistorije „dunavskog koridora“ u Đerdapu*
- 35 Slaviša Perić, Đurđa Obradović, Ivana Dimitrijević, Ružica Savić, Olga Bajčev, *Geoarheološka istraživanja u Drenovcu 2019. godine*
- 43 Ognjen Mladenović, Barbara Horejs, Aleksandar Bulatović, Bogdana Milić, *Arheološka istraživanja na lokalitetu Svinjarička Čuka u 2018. i 2019. godini*
- 51 Aleksandar Bulatović, Aleksandar Kapuran, Dragan Milanović, Ognjen Mladenović, Tatjana Trajković-Filipović, *Lokalitet Velika Humska Čuka - iskopavanja 2019. godine*
- 59 Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Prljuša, Mali Šturac: istraživanje u 2019. godini*
- 69 Ognjen Mladenović, Jan Jon, Aleksandar Bulatović, Artur Bankof, Vejn Pauel, Ondžej Hvojka, Rada Gligorić, Vojislav Filipović, *Lokalitet Gradac-Cikote: arheološka istraživanja 2019. godine*
- 79 Aleksandar Kapuran, Mario Gavranović, Igor Jovanović, *Istraživanja u okolini Bora u 2019. godini*
- 83 Dragan Milanović, *Rezultati arheološke prospekcije donjeg toka Južne Morave u 2019. godini*

- 89 Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Goran Stojić, *Legijski logor u Viminacijumu: Sistematska istraživanja severozapadnog dela utvrđenja u 2019. godini*
- 105 Goran Stojić, Milica Marjanović, *Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja u zoni zapadnog bedema u 2019. godini*
- 121 Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, *Zaštitna arheološka istraživanja nekropole na lokalitetu Više Grobalja (Viminacijum) u 2019. godini*
- 133 Saša Redžić, Ilija Danković, Bebina Milovanović, *Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) tokom 2019. godine*
- 147 Stefan Pop-Lazić, Ričard Majls, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Aleksandar Stamenković, *Arheološka iskopavanja lokaliteta Glacov Salaš 2019. godine*
- 157 Sofija Petković, Igor Bjelić, Marija Jović, Bojana Ilijić, Nikola Radinović, *Arheološka istraživanja rimskog utvrđenja Timacum Minus. Sektor Južne kapije 2019. godine*
- 177 Sofija Petković, Igor Bjelić, Marija Jović, Gordan Janjić, *Vrelo-Šarkamen: arheološka iskopavanja, prezentacija i promocija 2019. godine*
- 187 Vujadin Ivanišević, Katrin Vandered, Ivan Bugarski, *Caričin Grad - arheološka istraživanja u 2019. godini*
- 201 Marin Bugar, Ivan Bugarski, Uglješa Vojvodić, Milica Radišić, Nikola Lazarević, *Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2019. godini: rezultati iz kruševačkog kraja*

Analize arheološkog materijala

- 219 Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Nemanja Marković, *Sirmijum - rezultati antropoloških projekata u 2018. i 2019. godini*

- 227 Nemanja Marković, Oliver Stevanović, Nataša Miladinović-Radmilović, *Protokol uzorkovanja sedimenata iz antropoloških i arheozooloških celina za analizu intestilnih parazita*
- 235 Josip Šarić, *Evolucija kompozitne alatke na primeru nalaza sa Bubnja*
- 241 Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, *Analiza keramičkog materijala iz objekata 24 i 25 sa lokaliteta Nad Klepačkom*
- 257 Radmila Zotović, *Herkulov kult na području Srbije - kratka crtica iz proučavanja kultova na tlu Srbije*
- 265 Igor Bjelić, *Zajednički elementi na palminim kapitelima sa lokaliteta Timakum Minus i Municipijum DD*

Projektni i drugi izveštaji

- 277 Slaviša Perić, *Projekat Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije*
- 301 Ivana Popović, *Projekat Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimske provincijama na tlu Srbije*
- 313 Miomir Korać, *Projekat IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GISa, digitalizacije i 3D vizualizacije*
- 327 Vujadin Ivanišević, *Projekat Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva*

- 343 Emilija Nikolić, Bojan Popović, Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Zaštita rudarsko-geološkog nasleđa planine Rudnik: Uređenje prostora oko praistorijskog okna na arheološkom nalazištu Prluša-Mali Šturac*
- 357 Vesna Bikić, *Izložba Sofija i Beograd. Arheološki biseri: jubilej bugarsko-srpske saradnje u oblasti arheologije*
- 363 Emilija Nikolić, Ilija Danković, Željko Jovanović, *Digitalne priče iz Viminacijuma: učešće na projektu Roman Heritage in the Balkans*
- 375 Vesna Bikić, *Projekat Barokni Beograd - novo čitanje austrijskog nasleđa u strukturi grada*
- 385 Milica Tapavički-Ilić, *Projekat COST ACTION 2018 - SEADDA, Saving European Archaeology from the Digital Dark Age*
- 389 Sanja Nikić, *Izdavačka delatnost i Biblioteka Arheološkog instituta u 2019. godini*

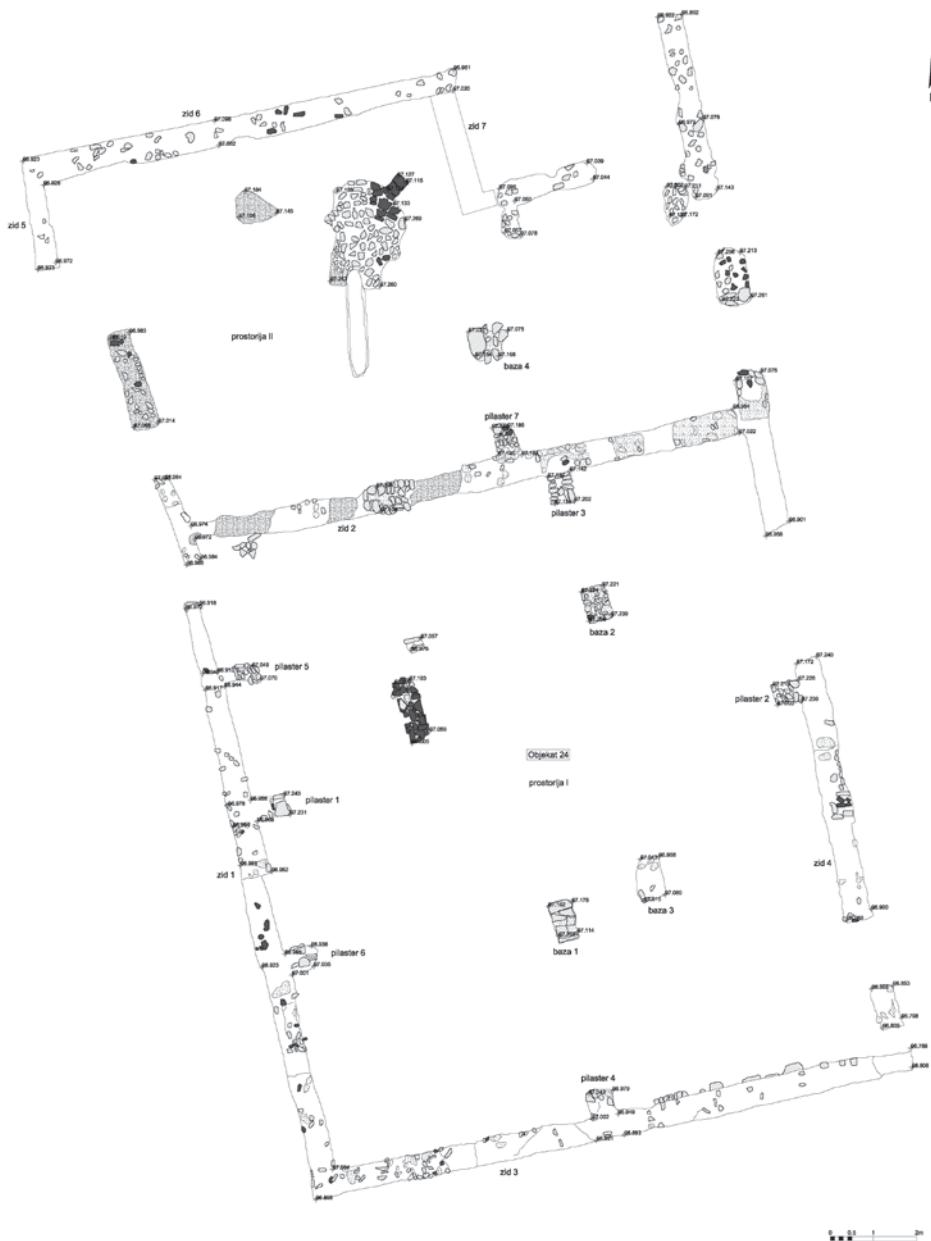
Angelina Raičković Savić, Arheološki institut, Beograd
Ana Mitić, Arheološki institut, Beograd

ANALIZA KERAMIČKOG MATERIJALA IZ OBJEKATA 24 I 25 SA LOKALITETA NAD KLEPEČKOM

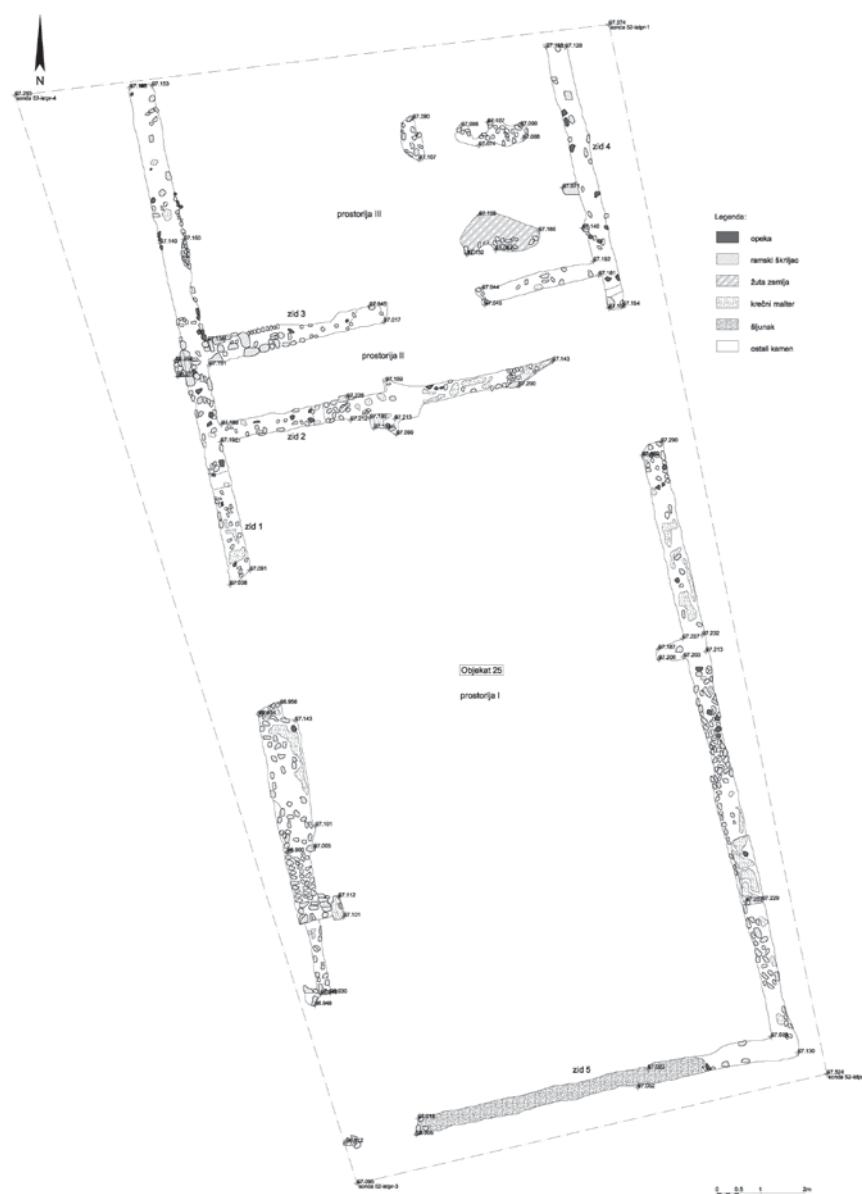
Prilikom zaštitnih arheoloških istraživanja koja su sprovedena na viminacijumskoj lokaciji Nad Klepečkom¹ 2011. godine, otkriveno je više objekata različitog karaktera, koji su se prostirali sa severne i južne strane antičke komunikacije (Mrđić, Jovičić 2012). Pokretni nalazi, odnosno keramički materijal iz dva objekta biće predstavljen u ovom izveštaju (planovi br. 1 i 2).

Keramičke posude svakako su najzastupljeniji pokretni arheološki materijal, koji je razvrstan pojedinačno u okviru objekata (sl. 1). Na prostoru koji se prostirao južno od objekta 24 otkriveno je više fragmenata keramike koji pripadaju amforama. U pitanju su importne forme – Dressel 24 i Forlimpopoli tip. Amfore sa beličastom engobom sa spoljne strane vrlo često imaju pečate na dršci ili natpise izvedene kurzivom na ramenu posude, radi obeležavanja mesta proizvodnje ili njihovog sadržaja. Nažalost, među našim otkrivenim primercima amfora Dressel 24 to nije konstatovano. Sudeći po analogijama, korišćene su za transportovanje vina sa zapadne crnomorske obale (Bjelajac 1996, 54). Drugi zastupljeni tip su amfore trakasto profilisanog oboda, izduženog vrata sa drškama koje kreću ispod oboda i završavaju se na ramenu posude, ovalnog recipijenta i prstenasto profilisanog dna. U zavisnosti od kvaliteta gline razlikujemo importne i lokalne varijante ovog tipa. Najčešće su rađene od prečišćene gline sa manjim primesama gline istog kvaliteta, crvene ili narandžaste boje pečenja, spoljne glaćane površine. Poreklo im se vezuje za postor severne Italije i takođe su služile za transport vina (Bjelajac 1996, 23). Pored fragmenata amfora, na prostoru portika otkriveni su i fragmenti lokalne tera sigilate, zatim bikonične zdele iskošenog oboda. Lonac loptastog oblika, crvene boje pečenja, takođe i crveno bojene površine jedini je primerak ove forme. Lokalne varijante tanjira rađene po uzoru na Drag. 32 (Consp.: Form. 4.2) i Drag. 36 (Cons.: Form. 39) nezaobilazan su deo repertoara viminacijumskog keramičkog posuđa II veka.

Materijal unutar objekata, hronološki istovetan, mnogo je raznovrsniji i pruža nam širu sliku o asortimanu korišćenog posuđa (Table 1 i 2). Otkriveni fragmenti pokazuju da su u najvećem broju u pitanju ognjišnji i trpezni oblici, dok se transportni tek sporadično javljaju u vidu nekoliko amfora, a skladišni u ostacima svega jednog tipa pitosa (sl. 2) (Nikolić-Đorđević 2000, 132, VI/7).

Plan br. 1. Situacija sa prikazom Objekta br. 24.

Plan br. 2. Situacija sa prikazom Objekta br. 25.

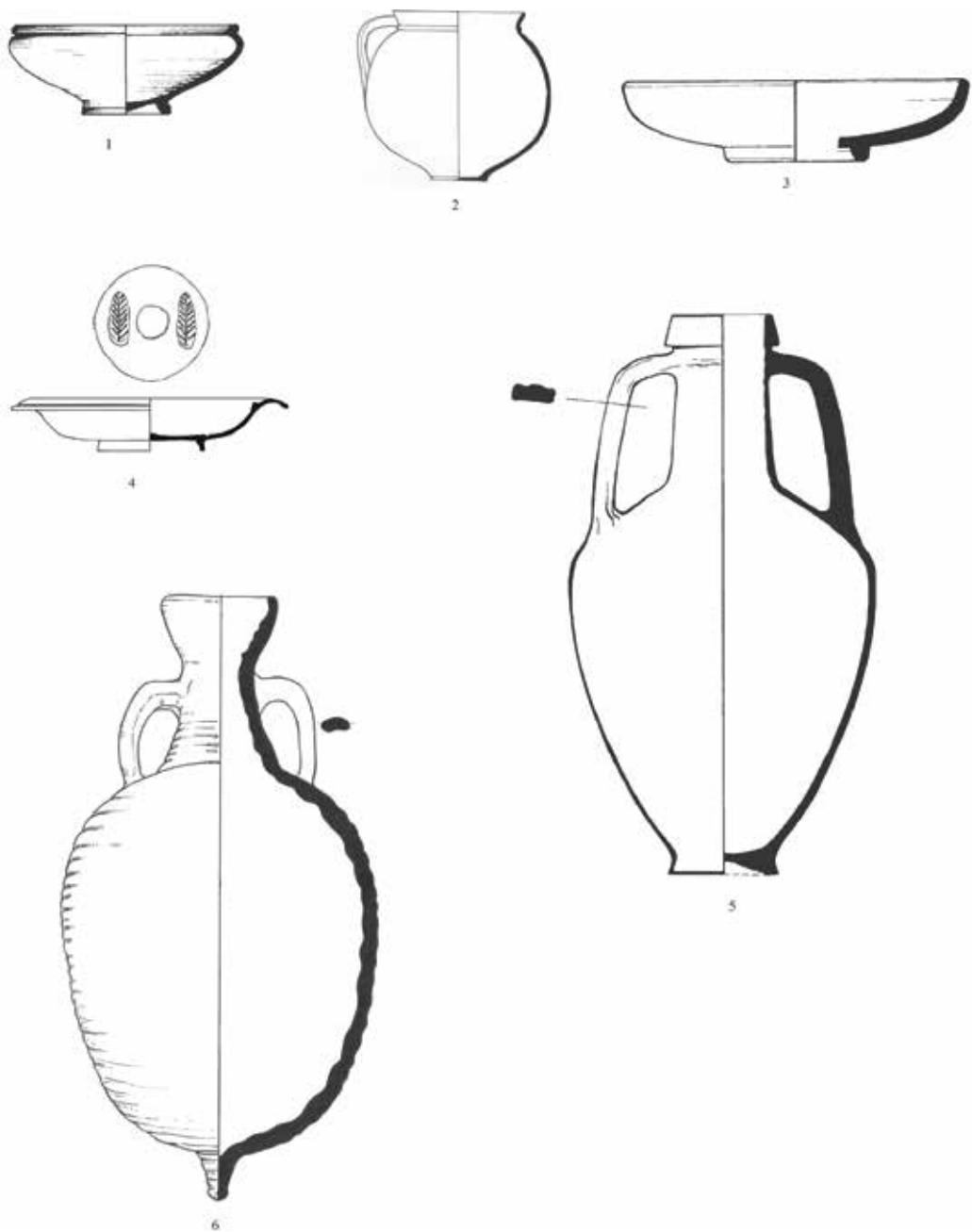

Tabla I. Oblici posuda sa prostora portika objekta 24. (R 1:2/1-4, 1:4/5-6).

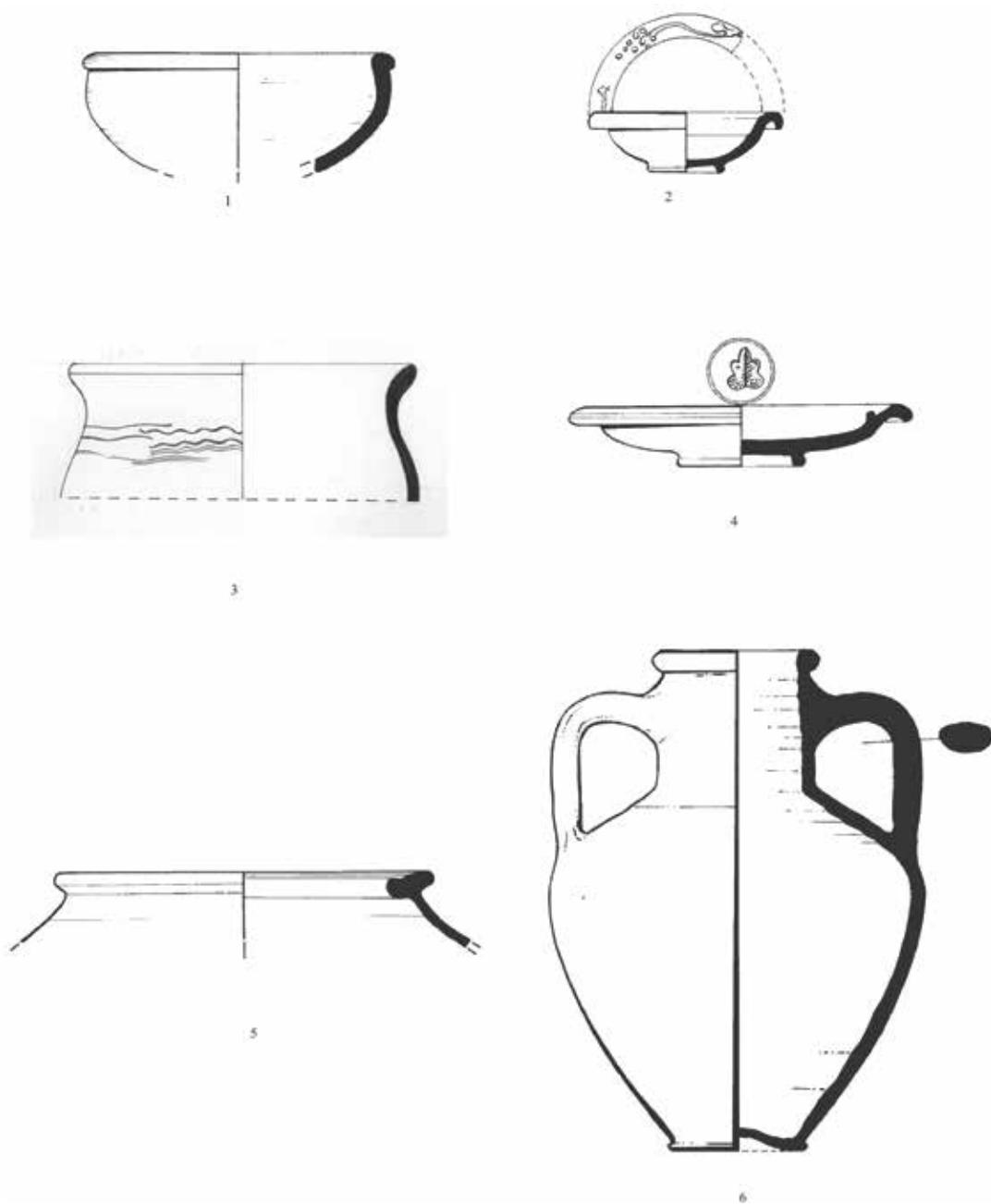

Tabla II. Oblici posuda sa prostora portika objekta 24. (R 1:2/1-5, 1:4/6).

Slika 1. Obrada keramičkog materijala – razvrstavanje.

Slika 2. Fragment pitosa sa smolastim premazom.

Slika 3. Fragment lonca ukrašenog slikanim ornamentom narandžaste boje.
vrat, trakasto profilisane drške, visoko postavljeni trbuhi i ravno dna. Rađene su od prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja i spoljne površine bojene istim tonovima.

Najbrojnija celina konstatovana je u prostoriji I objekta 25. Tu se javljaju tri tipa mortarijuma i cilindrične zdele, ravnog dna, sa barbotinskim ukrasom (Tabla br. 3). Zdele rađene od peskovite gline, žućkasto bele boje pečenja plitkog i dubokog recipijenta takođe

U prostoriji II objekta 24, otkrivena je manja količina keramike. Najbrojnije su zdele među kojima se izdvajaju lokalni tipovi tera sigilate rađeni po uzoru na oblik Drag. 37, kao i fragmenti importnih oblika Drag. 35 i oblici lokalne kalotaste forme blago profilisanog oboda sa prstenasto profilisanim dnom. Pored crveno i sivo pečenih i bojenih lonaca loptastog trbuha, javlja se i rukom rađen, lučno izvijenog oboda i ovalnog trbuha. Tanjiri su zastupljeni lokalnim varijantama tipa Drag. 36 sa mramoriziranom površinom i barbotinom na obodu. Kada su u pitanju posude transportnog karaktera, u prvom redu amfore, u ovoj prostoriji se javljaju već spomenute, Dressel 24 i Forlimpopoli tip. Tip amfore većih dimenzija, trakasto profilisanog oboda, dužeg vrata, ovalnog trbuha koji prelazi u špicasto dno, sa dve bifidne drške koje polaze od sredine vrata i završavaju se na ramenu, proizvod je zapadno mediteranskih radionica (Bjelajac 1996, 27). Sa istog prostora su i amfore koje su izrađene od peskovite gline, crvene boje pečenja, spoljne neobrađene površine, sa levkastim otvorom i prstenasto profilisanim obodom kratkog vrata i bikoničnog trbuha (Munsell 2012, 2,5YR-6/8). Oba tipa ovih amfora na drugim lokacijama su datovane u II vek. Forme amfora iz viminacijumskih radionica karakteriše prstenasto profilisan obod, kratki

vrat, trakasto profilisane drške, visoko postavljeni trbuhi i ravno dna. Rađene su od prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja i spoljne površine bojene istim tonovima.

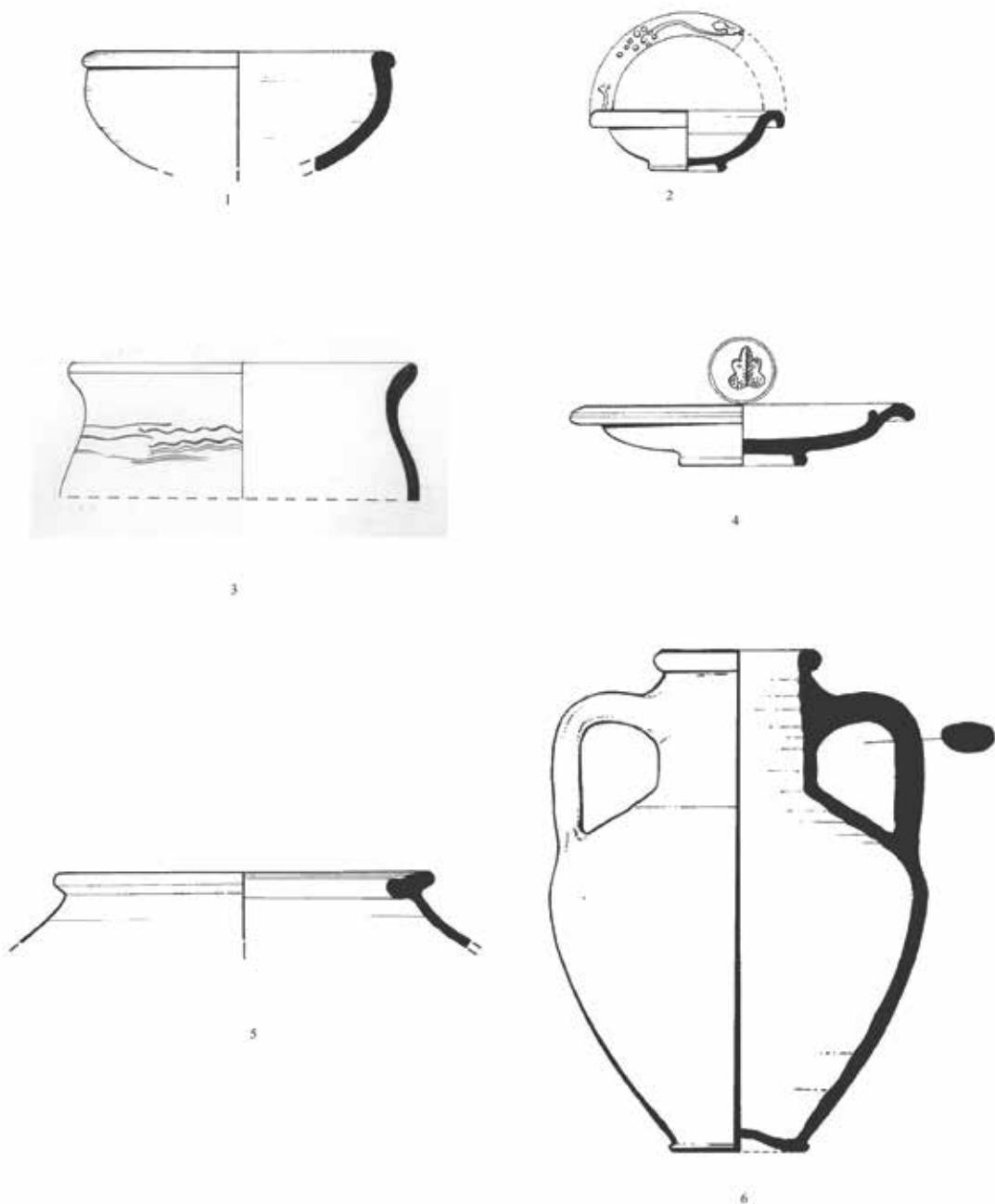
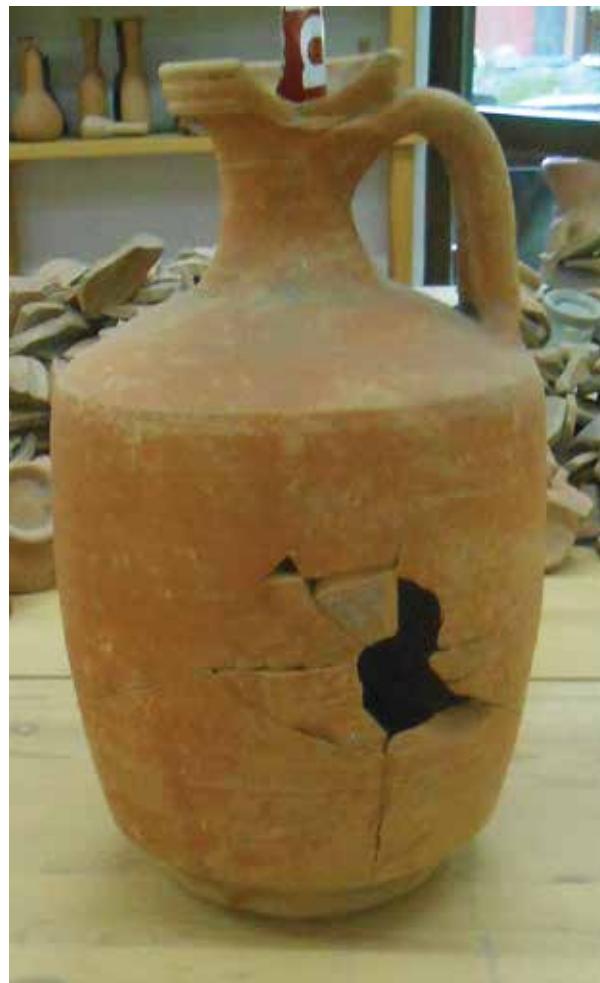

Tabla III. Oblici posuda iz objekta 25. (R 1:2/1-8).

nalazimo u ovoj prostoriji (Raičković 2007, T. I/8-10). Prisustvo fragmenta lokalne tera sigilate oblika Drag. 37 i Drag. 35. potvrđuje nam zapravo datovanje ovih prostorija, odnosno samog objekta. Kuhinjski repertoar obogaćen je oblicima bikoničnih zdela užljebljenog oboda koje su izrađene od peskovite gline. Među trpeznim oblicima lonaca izdvaja se slikani primerak ovalnog recipijenta čiji je ukras izведен horizontalno u vidu traka i tačkastih ornamenata (sl. 3). Pored tipa lonca sa cilindričnim vratom, loptastim trbuhom na prstenoj stopi, javlja se i forma sa lučno izvijenim vratom, vrećastog recipijenta. Posebnu pažnju je privukao lonac manjih dimenzija bikonične forme sa tragovima crvenog pigmenta na unutrašnjoj strani. Pretpostavlja se da je reč o pigmentu na bazi gvožđa (Mazzocchin *et al.* 2003, 159) (sl. 4). Forme tanjira, amfora i pitosa prisutnih u objektu 24, i ovde su zastupljeni. Krčag cilindrične forme trakasto profilisanog i užljebljenog oboda, crveno bojene površine jedini je predstavnik

Slika 4. Fragmenti lončića sa tragovima crvenog pigmenta.

Slika 5. Crveno pečeni i bojeni krčag.

svog tipa u viminacijumskom repertoaru keramičkog posuđa za sada (sl. 5). U ovoj celini je otkriven i fragment veće posude debljih zidova trbuha sa urezanim slovima, ..TEDX.. Natpis je delimično očuvan, a sama rekonstrukcija nije moguća. Pokušaj pronađaska analogije je bio nažalost bezupešan. Posuda je rađena od peskovite gline, crvene boje pećenja i neobrađene spoljne površine (sl. 6).

Objekat 25 se nastavlja na objekat 24, što je vidljivo i u keramičkom materijalu, jer se izbor tipova ne razlikuje previše od prethodnih celina. I dalje su najvećim delom zastupljene trpezne forme, zdele bikoničnog recipijenta, kao i kalotaste zdelice neprofilisanih oboda s prstenasto profilisanim dnom. Javljuju se i fragmenti lokalnih formi Drag. 37. Primerak zdele kalotaste forme, lučno izvedenog oboda mramorizirane površine narandžastom bojom predstavlja varijantu trpeznog mortarijuma (sl. 7). Dva fragmenta lonca sa slikanim belim ornametnom, ovalnog racipijenta, narebrenog oboda pripadaju mlađoj grupi keramičkog materijala (sl. 8). Tu su još i fragmenti koničnih kadionica plitkog recipijenta, a od ognjišnih primeraka izdvojen je jedan lonac rađen od beličaste kaolin-ske gline.

Slika 6. Fragment trbuha posude sa urezanim slovima.

Slika 7. Fragmenti zdele ukaštene mramorizacijom.

Materijal iz ukopa u prostoriji III pripada mlađoj fazi, odnosno prvoj polovini III veka (Tabla br. 4). Ovo je ujedno i tipološki najraznovrsnija celina. Tu su konstatovane varijante više formi kaolinskih zdela, kao i bikonične forme blago profilisanog oboda crveno bojene površine. Lonci su najzastupljeniji oblicima izrađenim od peskovite gline, žućkastobele boje pečenja. Tip lonca cilindričnog vrata i loptastog trbuha jedan je od oblika koji se javljaju kroz duži vremenski period, od 2. do 4. veka i predstavlja proizvod lokalnih radionica. Slikane forme belom postojanom bojom tipični su predstavnici 3. veka. Takođe se među fragmentima lonaca javljaju i ovalne forme užljebљenog oboda peskovite fakture, sive boje pečenja. Najbrojniji tipovi tanjira su oni izrađeni od peskovite gline, žućkastobele boje pečenja, konični, uvučenog oboda i ravnog dna. Među transportnim posuđem nema novih oblika, već su zastupljene pomenute forme iz prethodnih celina. Pažnju je privukao fragment trbuha posude sa predstavom gladijatora, odnosno deo torza gladijatora. Reč je o importovanoj keramičkoj formi, rađenoj u tehnici tera sigilate, iz radionice Rheinzabern (Schulz, Schellenberg 1996) (sl. 9).

Slika 8. Fragment lonca ukrašenog slikanim ornamentom bele boje.

Slika 9. Fragment trbuha posude sa reljefnom predstavom.

Obradom materijala koji je otkriven na široj teritoriji rimskog Viminacijuma (sl. 10), dopunjaju se i proširuju znanja o organizaciji suburbane zone Viminacijuma. Keramičke forme predstavljene u ovom radu, otkrivene su i u više nekropola, na prostoru amfiteatra, a sada su potvrđene i u ovom stambeno. ekonomskom kompleksu. Karakter celog naselja svakako intrigira (Mrđić, Jovičić 2012, 53). Podela istraženog dela naselja na dva dela, odnosno na radionički i stambeni kompleks, zahteva dalje definisanje unutar pojediničnih objekata. Naredno istraživanje, kao i detaljna obrada materijala daće opširnije informacije. Posebno je interesantan pronalazak dela opeke u objektu 24, na kom je vidljiv pečat ..STAR.² To je za sada jedini nalaz privatne provenijencije na prostoru Viminacijuma. Na pitanje da li se radi o civilnom gradskom naselju ili možda o trgovackom i distributivnom centru, sve smo bliže odgovoru, jer rezultati analiza materijala iz ovog dela pokazuju da je svakako u pitanju civilno stanovništvo. Keramički materijal je u ovom slučaju definisan u dve celine. Materijal iz objekata opredeljen je u II vek, dok se keramički nalazi iz ukopa datuju u prvu polovicu 3. veka. Najvećim delom u pitanju su proizvodi viminacijumskih radionica (Grafikoni 1 i 2), a importni oblici najzastupljeniji su u formama transportnih i skladišnih posuda, pitosa i amfora.

Slika 10. Izgled objekata 24 i 25.

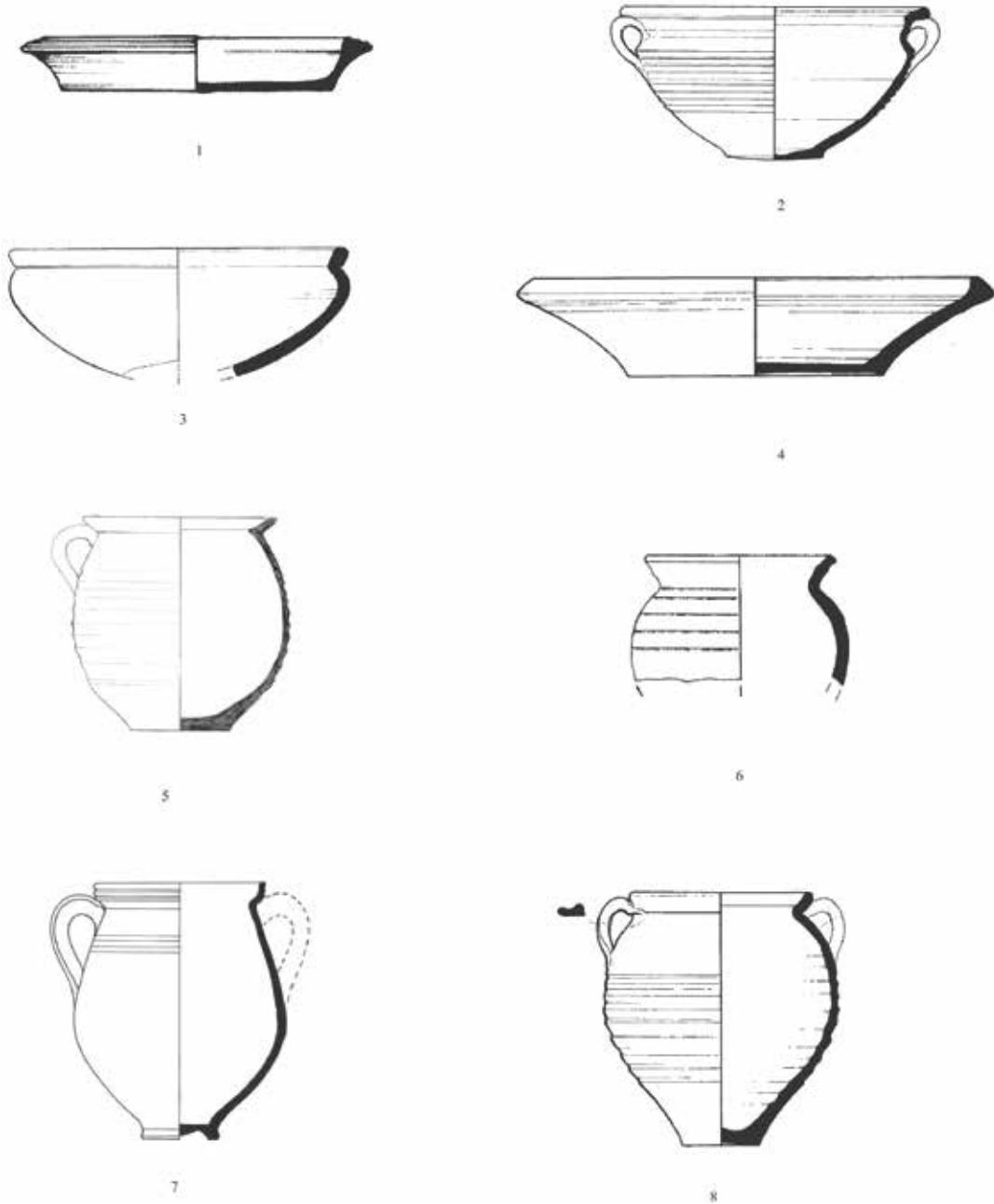
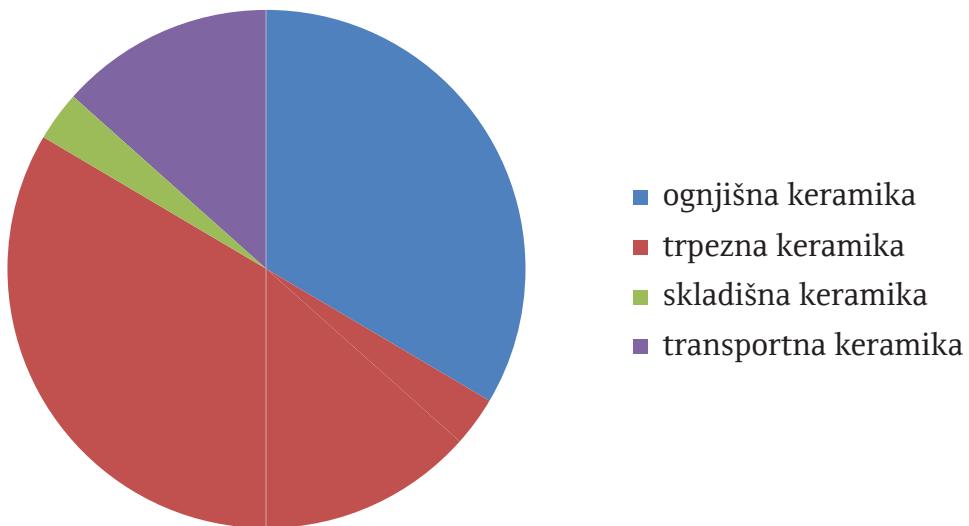
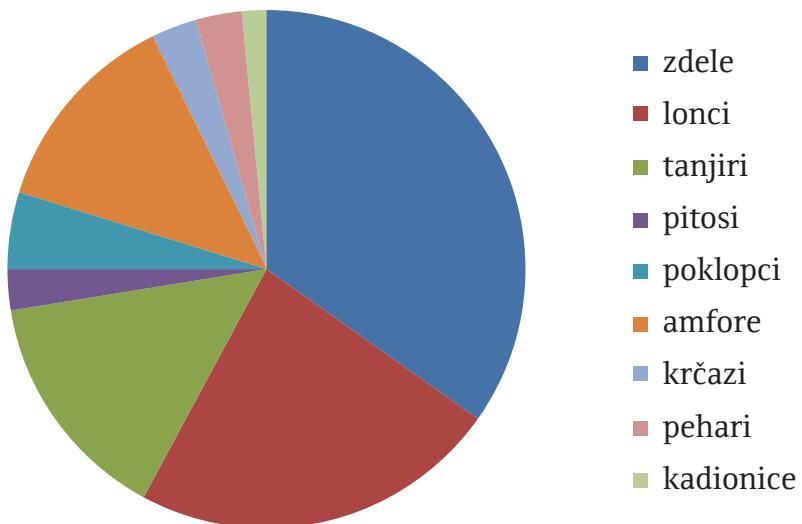

Tabla IV. Oblici posuda iz ukopa u objektu 25. (R 1:2/1-8).

Grafikon br. 1.
Zastupljenost keramičkih tipova po funkcionalnosti.

Grafikon br. 2.
Zastupljenost posuda po formama.

Bibliografija:

Bjelajac 1996 – Lj. Bjelajac, *Amfore gornjomezijskog Podunavlja*, Beograd 1996.

Déchelette 1904 – J. Déchelette, *Les vases céramiques ornées de la Gaule Romaine I-II*, Paris 1904.

Dragendorff 1895 – H. Dragendorff, *Terra Sigillata. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik*, *Bonner Jahrbücher XCVI-XCVII*, 1895, 18–155.

Ettlinger et al. 1990 – E. Ettlinger, B. Hedinger, B. Hoffmann, P. M. Kenrick, G. Pucci, K. Roth-Rubi, G. Schneider, S. Von Schnurbein, C. M. Wells, S. Zabehlicky-Scheffenegger, *Conspectus formarum terra sigillatae Italico modo confectae, Materialien zur römisch-germanischen Keramik*, Heft 10, Bonn 1990.

Mazzocchin et al. 2003 – G. A. Mazzocchin, F. Agnoli, I. Colpo, *Investigation of roman age pigments on pottery fragments*, *Analytica Chimica Acta* 478, 2003, 147–161.

Mrđić, Jovičić 2012 – N. Mrđić, M. Jovičić, *Istraživanje antičkog naselja na lokalitetu Nad Klepečkom u 2011 godini*, u: V. Bikić, S. Golubović, D. Antonović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2011. godini*, Beograd 2012, 51–54.

Munsell 2012 – *Munsell Soil Color Charts*, Baltimore 2012.

Nikolić-Đorđević 2000 – S. Nikolić-Đorđević, *Antička keramika Singidunuma, oblici posuda*, u: M. Popović (ur.), *Singidunum 2*, Beograd 2000, 11–244.

Raičković 2007 – A. Raičković, *Keramičke posude Zanatskog centra iz Viminacijuma*, Beograd 2007.

Schulz, Schellenberg 1996 – R. Schulz, W. Schellenberg, *Museumskatalog Terra Sigillata in Rheinzabern*, Rheinzabern 1996.

Napomene:

¹ Izveštaj predstavlja rezultat rada na projektu IRS – *Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije* Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (III 47018).

²]STVR. Prema do sada obrađenom materijalu nema drugih primera ovakvog nalaza. Tumačenje je nejasno, nedostajući element je mogao biti A ili I, dok bi pretposlednji element koji je dat u ligaturi eventualno V ili A - dakle može se čitati ASTVR, ASTAR ili ISTVR ili ISTAR. Svakako ne liči na do sada otkrivene pečate legijske proizvodnje i najverovatnije predstavlja privatnu produkciju.